

МІЖНАРОДНИЙ ГУМАНІТАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ФАКУЛЬТЕТ МЕДИЦИНИ ТА ГРОМАДСЬКОГО ЗДОРОВ'Я
КАФЕДРА ЗАГАЛЬНО-МЕДИЧНИХ НАУК

СИЛАБУС НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ
ОКз 6 Гігієна у фізичній реабілітації

РІВЕНЬ ВИЩОЇ ОСВІТИ
СТУПІНЬ ВИЩОЇ ОСВІТИ
ГАЛУЗЬ ЗНАНЬ
СПЕЦІАЛЬНІСТЬ
СПЕЦІАЛІЗАЦІЯ

Другий (магістерській) рівень
Магістр з фізичної терапії
22 Охорона здоров'я
227 «Терапія та реабілітація»
227.01 Фізична терапія

Розробники і викладачі	Контактний тел.	E-mail
Завідувач кафедри загально-медичних наук, д.мед.н., професор КОВАЛЬЧУК Ліна Йосипівна	+380677182129	linakovalchuk@i.ua

1. АНОТАЦІЯ ДО КУРСУ

Згідно до навчального плану підготовки фізичних терапевтів другого (магістерського) рівня за спеціальністю 227 Фізична терапія, ерготерапія, вивчення навчальної дисципліни «Гігієна у фізичній реабілітації» здійснюється здобувачами вищої освіти на першому році другого (магістерського) рівня навчання, впродовж 1-го семестру.

Програма навчальної дисципліни складається з 2 розділів, які поділяються на 9 змістових розділів:

Розділ 1. Загальні питання гігієни та екології

Змістовий розділ 1. Вступ до гігієни та екології. Основи запобіжного та поточного санітарного нагляду.

Змістовий розділ 2.	Гігієнічне значення навколишнього середовища та методи його дослідження. Гігієна населених місць та житла. Гігієна повітряного середовища.
Змістовий розділ 3.	Гігієна води та водопостачання, гігієна ґрунту, санітарна очистка населених місць.
Змістовий розділ 4.	Гігієна праці.
<i>Розділ 2. Спеціальні питання гігієни та екології</i>	
Змістовий розділ 5.	Гігієна дітей і підлітків.
Змістовий розділ 6.	Гігієна харчування.
Змістовий розділ 7.	Гігієна лікувально-профілактичних закладів. Радіаційна гігієна.
Змістовий розділ 8.	Військова гігієна.
<i>Змістовий розділ 8**</i>	<i>Тропічна гігієна</i>
Змістовий розділ 9.	Здоровий спосіб життя, особиста гігієна та психогігієна

Навчальна дисципліна «Гігієна у фізичній реабілітації» розкриває зміст ряду основних законів та конкретизовано гігієнічні основи фізичної реабілітації, які доцільно застосовувати на різних етапах реабілітації пацієнтів, гігієнічних методів, які використовують під час вивчення індивідуального здоров'я людини, конкретизує гігієнічні основи фізичної реабілітації, які доцільно застосовувати на різних етапах реабілітації пацієнтів, гігієнічних методів, які використовують під час вивчення індивідуального здоров'я людини. В курсі навчання наведено характеристики окремих чинників навколишнього середовища і механізми їх впливу та використання деяких фізичних чинників у фізичній реабілітації. Дисципліна спрямована на формування у студентів необхідних знань, умінь, дій, цільових завдань, навичок та професійного світогляду фахівця напряму підготовки освітньої кваліфікації.

Цілі навчання - закладення теоретичних основ гігієни та екології, як наук (термінологія, закони, методи, принципи гігієнічного нормування, нормативно-методичне забезпечення застосування профілактичних заходів) та відпрацювання практичних навичок щодо: профілактики захворювань інфекційного та неінфекційного походження у відповідності до основ чинного законодавства України; проведення запобіжного та поточного санітарного нагляду; опанування лабораторних методів дослідження (органолептичні, фізичні, хімічні, біологічні, бактеріологічні методи); використання сприятливих оздоровчих факторів навколишнього середовища для зміцнення здоров'я людини, загартування організму тощо.

Види навчальних занять згідно навчального плану:

- лекції;
- семінарські заняття;
- самостійна позааудиторна (індивідуальна) робота студентів.

Мета навчальної дисципліни: вивчення теоретичних основ профілактичної медицини, зокрема гігієни та екології, як наук, які є базисом профілактичної складової професійного світогляду фахівця напряму підготовки **227 Фізична терапія, ерготерапія**; опанування студентами необхідних знань, умінь, дій, цільових завдань, навичок, які відповідають кінцевим цілям вивчення навчальної дисципліни відповідно до Стандарту вищої освіти України.

Передумови (пререквізити) для вивчення дисципліни - передбачає попереднє опанування знань (за шкільною програмою) з таких дисциплін, як загальна біологія, біологія людини, тварин та рослин. З програми Університету – таких дисциплін як: «Біологія», «Фізика», «Хімія», «Соціологія», «Психологія», «Екологія»

Кореквізити: вивчення дисципліни передбачає інтеграцію з такими предметами, як «Фізіологія», «Біологічна та біоорганічна хімія», «Патологічна фізіологія».

Постреквізити: вивчення дисципліни закладає основи для вивчення здобувачами фахових дисциплін.

2. ОЧІКУВАНІ КОМПЕТЕНТНОСТІ, ЯКІ ПЛАНУЄТЬСЯ СФОРМУВАТИ ТА ДОСЯГНЕННЯ ПРОГРАМНИХ РЕЗУЛЬТАТІВ

У процесі реалізації програми дисципліни «Гігієна у фізичній реабілітації» формуються наступні компетентності із передбачених освітньою програмою:

Інтегральна компетентність Здатність здійснювати професійну діяльність фізичного терапевта або ерготерапевта, розв'язувати задачі дослідницького та/або інноваційного характеру у сфері фізичної терапії або ерготерапії відповідно до спеціалізації.

Загальні компетентності (ЗК)

ЗК 04. Здатність виявляти та вирішувати проблеми.

Спеціальні (фахові) компетентності

СК 01. Здатність визначати проблеми фізичної, когнітивної, психоемоційної, духовної сфер, обмеження заняттєвої участі пацієнта відповідно до Міжнародної класифікації функціонування, обмеження життєдіяльності та здоров'я (МКФ).

СК 02. Здатність клінічно мислити, планувати терапію, застосовувати науково обґрунтовані засоби та методи доказової практики (Evidence-based practice), аналізувати та інтерпретувати результати, вносити корективи до розробленої програми фізичної терапії або ерготерапії чи компонентів індивідуального реабілітаційного плану.

Спеціальні (фахові, предметні) компетентності. Спеціалізація 227.1 Фізична терапія

СКфт 04. Здатність проводити фізичну терапію осіб різних вікових, нозологічних та професійних груп при складних прогресуючих та мультисистемних порушеннях.

Навчальна дисципліна «Гігієна у фізичній реабілітації» забезпечує досягнення програмних результатів навчання (РН), передбачених освітньою програмою:

ПРфт 01. Застосовувати біопсихосоціальну модель обмежень життєдіяльності у професійній діяльності, аналізувати медичні, соціальні та особистісні проблеми пацієнта/клієнта.

ПРфт 17. Планувати і виконувати наукові і прикладні дослідження у сфері фізичної терапії, висувати і перевіряти гіпотези, обирати методики

та інструменти досліджень, аналізувати їх результати, обґрунтовувати висновки.
 ПРфт 18. Дотримуватись основних юридичних та етичних вимог, провадити діяльність зі згоди пацієнта/клієнта.

3. ОБСЯГ ТА ОЗНАКИ КУРСУ

Загалом		Вид заняття (денне відділення / заочне відділення)			Ознаки курсу		
ЄКТС	годин	Лекційні заняття	Семінарські заняття	Самостійна робота	Курс, (рік навчання)	Семестр	Обов'язкова / вибіркова
3	90	14	28	48	I	1	Обов'язкова

4. СТРУКТУРА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Назви змістових модулів і тем		Кількість годин у тому числі			
		Всього	Лекції	Семінарські	СРС
РОЗДІЛ 1. ЗАГАЛЬНІ ПИТАННЯ ГІГІЄНИ ТА ЕКОЛОГІЇ					
<i>Змістовий розділ 1.</i>					
<i>Вступ до гігієни та екології. Основи запобіжного та поточного санітарного нагляду.</i>					
Тема 1.	Гігієна як наука, її мета, завдання, зміст, методи гігієнічних досліджень.	4	2		2
Тема 2.	Історія виникнення, основні етапи розвитку та сучасний стан гігієни.	4		2	2
<i>Змістовий розділ 2.</i>					
<i>Гігієнічне значення навколишнього середовища та методи його дослідження. Гігієна населених місць та житла. Гігієна повітряного середовища.</i>					
Тема 3.	Гігієнічне значення сонячної радіації.	2		2	
Тема 4.	Гігієнічне значення складових біосфери (атмосфери, гідросфери, літосфери).	4		2	2
Тема 5.	Гігієнічне значення клімату, погоди, їх вплив на здоров'я населення.	2			2
Тема 6.	Гігієна населених місць. Гігієна житла. Мікроклімат, опалення, вентиляція, природне та штучне освітлення, методи їх вимірювання і гігієнічна оцінка.	6	2	2	2
<i>Змістовий розділ 3.</i>					
<i>Гігієна води та водопостачання, гігієна ґрунту, санітарна очистка населених місць.</i>					
Тема 7.	Гігієна води та водопостачання.	6	2	2	2
Тема 8.	Гігієна ґрунту та очистка населених місць.	4		2	2

<i>Змістовий розділ 4. Гігієна праці.</i>					
Тема 9.	Гігієна та фізіологія праці. Методика гігієнічної оцінки важкості і напруженості праці, шкідливостей трудового процесу. Санітарне законодавство в галузі охорони праці.	4		2	2
Тема 10.	Гігієнічна характеристика шкідливих факторів виробничого середовища та реакції організму на їх вплив.	2			2
Тема 11.	Професійні захворювання і отруєння та їх профілактика.	4	2	2	
РОЗДІЛ 2. СПЕЦІАЛЬНІ ПИТАННЯ ГІГІЄНИ ТА ЕКОЛОГІЇ					
<i>Змістовий розділ 5. Гігієна дітей і підлітків.</i>					
Тема 12.	Гігієна дітей і підлітків. Закономірності росту і розвитку дитячого організму. Гігієна трудового, фізичного, психофізіологічного навчання і виховання дітей і підлітків. Методика їх гігієнічної оцінки.	6	2	2	2
Тема 13.	Методи гігієнічної оцінки устаткування та утримання навчально-виховних установ для дітей і підлітків.	2		2	
Тема 14.	Методи вивчення вікових психофізіологічних особливостей дітей та підлітків. Гігієнічна оцінка навчально-виховного режиму дітей різних вікових груп.	2			2
Тема 15.	Методика гігієнічного контролю за організацією фізичного виховання та трудового навчання дітей і підлітків. Лікарсько-професійна консультація та медичний професійний відбір підлітків в умовах школи та поліклініки.	2			2
<i>Змістовий розділ 6. Гігієна харчування.</i>					
Тема 16.	Гігієна харчування, його екологічні та соціальні проблеми. Методика оцінки харчового статусу людини, її потреб в харчових речовинах та енергії.	4	2	2	
Тема 17.	Наукові основи раціонального, превентивного, лікувального, дієтичного та лікувально-профілактичного харчування. Методи оцінки адекватного харчування за меню-розкладкою, забезпечення вітамінами.	4		2	2
Тема 18.	Фізіолого-гігієнічне значення нутрієнтів та гігієнічна характеристика харчових продуктів.	4		2	2
Тема 19.	Теоретичні аспекти та методика профілактики аліментарних та аліментарно-зумовлених захворювань.	2		2	
<i>Змістовий розділ 7. Гігієна лікувально-профілактичних закладів. Радіаційна гігієна.</i>					
Тема 20.	Гігієнічна оцінка розміщення та планування окремих структурних підрозділів лікарні за матеріалами проекту. Особливості планування та облаштування стоматологічних установ.	4	2		2

Тема 21.	Гігієнічна оцінка умов перебування хворих та гігієна праці медичних працівників у лікувально-профілактичних та стоматологічних закладах.	4		2	2
Тема 22.	Радіаційна гігієна, протирадіаційний захист в медичних закладах та інших об'єктах, де використовуються джерела іонізуючої радіації. Методи і засоби радіаційного контролю. Радіаційне забруднення довкілля. Гігієнічні аспекти аварії на Чорнобильській АЕС. Радіаційна безпека населення в місцях його мешкання	2			2
Змістовий розділ 8. Військова гігієна.					
Тема 23.	Основи організація санітарно-гігієнічних заходів у Збройних силах України при надзвичайних ситуаціях мирного часу та у воєнний час. Гігієна польового розміщення військ та населення.	2			2
Тема 24.	Основи організації та проведення санітарного нагляду і медичного контролю за харчуванням особового складу Збройних сил України у польових умовах.	2			2
Тема 25.	Основи організації та проведення санітарного нагляду і медичного контролю за водопостачанням особового складу Збройних сил України в польових умовах	2			2
Тема 26.	Гігієна праці особового складу Збройних сил України при ліквідації наслідків надзвичайних станів і на воєнний час	4			4
Змістовий розділ 9. Здоровий спосіб життя, особиста гігієна та психогігієна					
Тема 27.	Здоровий спосіб життя, особиста гігієна. Фізична культура, основи загартовування. Профілактика алкоголізму, наркоманії, токсикоманії, тютюнопаління.	2			2
Тема 28.	Гігієна одягу та взуття. Гігієнічна оцінка миючих засобів, тканин та побутового, виробничого і лікарняного одягу.	2			2
ЗАЛІК					
Загалом годин		90	14	28	48
Об'єм дисципліни – 3 кредита					

5. ТЕХНІЧНЕ Й ПРОГРАМНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ / ОБЛАДНАННЯ

Студенти отримують теми та питання курсу, основну і додаткову літературу, рекомендації, завдання та оцінки за їх виконання як традиційним шляхом, так і з використанням університетської платформи он-лайн навчання на базі Moodle. Окрім того, практичні навички у пошуку та аналізу інформації за курсом, з оформлення індивідуальних завдань, тощо, студенти отримують, користуючись університетськими комп'ютерними класами та бібліотекою.

6. ТЕМАТИЧНИЙ ПЛАН ЛЕКЦІЙНИХ ЗАНЯТЬ

Назви змістових модулів і тем		Кількість годин у тому числі
		Лекції
РОЗДІЛ 1. ЗАГАЛЬНІ ПИТАННЯ ГІГІЄНИ ТА ЕКОЛОГІЇ		
<i>Змістовий розділ 1.</i>		
<i>Вступ до гігієни та екології. Основи запобіжного та поточного санітарного нагляду.</i>		
Тема 29.	Гігієна як наука, її мета, завдання, зміст, методи гігієнічних досліджень.	2
<i>Змістовий розділ 2.</i>		
<i>Гігієнічне значення навколишнього середовища та методи його дослідження. Гігієна населених місць та житла. Гігієна повітряного середовища.</i>		
Тема 30.	Гігієна населених місць. Гігієна житла. Мікроклімат, опалення, вентиляція, природне та штучне освітлення, методи їх вимірювання і гігієнічна оцінка.	2
<i>Змістовий розділ 3.</i>		
<i>Гігієна води та водопостачання, гігієна ґрунту, санітарна очистка населених місць.</i>		
Тема 31.	Гігієна води та водопостачання.	4
<i>Змістовий розділ 4.</i>		
<i>Гігієна праці.</i>		
Тема 32.	Професійні захворювання і отруєння та їх профілактика.	2
РОЗДІЛ 2. СПЕЦІЛЬНІ ПИТАННЯ ГІГІЄНИ ТА ЕКОЛОГІЇ		
<i>Змістовий розділ 5.</i>		
<i>Гігієна дітей і підлітків.</i>		
Тема 33.	Гігієна дітей і підлітків. Закономірності росту і розвитку дитячого організму. Гігієна трудового, фізичного, психофізіологічного навчання і виховання дітей і підлітків. Методика їх гігієнічної оцінки.	2
<i>Змістовий розділ 6.</i>		
<i>Гігієна харчування.</i>		
<i>Змістовий розділ 7.</i>		
<i>Гігієна лікувально-профілактичних закладів. Радіаційна гігієна.</i>		
Тема 34.	Гігієнічна оцінка розміщення та планування окремих структурних підрозділів лікарні за матеріалами проекту. Особливості планування та облаштування стоматологічних установ.	2
<i>Змістовий розділ 8.</i>		
<i>Військова гігієна.</i>		
<i>Змістовий розділ 9.</i>		

<i>Здоровий спосіб життя, особиста гігієна та психогігієна</i>		
ЗАЛІК		
	Загалом годин	14
Об'єм дисципліни – 3 кредита		

7. ТЕМАТИЧНИЙ ПЛАН СЕМІНАРСЬКИХ ЗАНЯТЬ

Назви змістових модулів і тем		Кількість годин у тому числі
		Семінари
РОЗДІЛ 1. ЗАГАЛЬНІ ПИТАННЯ ГІГІЄНИ ТА ЕКОЛОГІЇ		
<i>Змістовий розділ 1.</i>		
<i>Вступ до гігієни та екології. Основи запобіжного та поточного санітарного нагляду.</i>		
Тема 35.	Історія виникнення, основні етапи розвитку та сучасний стан гігієни.	2
<i>Змістовий розділ 2.</i>		
<i>Гігієнічне значення навколишнього середовища та методи його дослідження. Гігієна населених місць та житла. Гігієна повітряного середовища.</i>		
Тема 36.	Гігієнічне значення сонячної радіації.	2
Тема 37.	Гігієнічне значення складових біосфери (атмосфери, гідросфери, літосфери).	2
Тема 38.	Гігієна населених місць. Гігієна житла. Мікроклімат, опалення, вентиляція, природне та штучне освітлення, методи їх вимірювання і гігієнічна оцінка.	2
<i>Змістовий розділ 3.</i>		
<i>Гігієна води та водопостачання, гігієна ґрунту, санітарна очистка населених місць.</i>		
Тема 39.	Гігієна води та водопостачання.	2
Тема 40.	Гігієна ґрунту та очистка населених місць.	2
<i>Змістовий розділ 4.</i>		
<i>Гігієна праці.</i>		
Тема 41.	Гігієна та фізіологія праці. Методика гігієнічної оцінки важкості і напруженості праці, шкідливостей трудового процесу. Санітарне законодавство в галузі охорони праці.	2
Тема 42.	Професійні захворювання і отруєння та їх профілактика.	2
РОЗДІЛ 2. СПЕЦІЛЬНІ ПИТАННЯ ГІГІЄНИ ТА ЕКОЛОГІЇ		
<i>Змістовий розділ 5.</i>		
<i>Гігієна дітей і підлітків.</i>		

Тема 43.	Гігієна дітей і підлітків. Закономірності росту і розвитку дитячого організму. Гігієна трудового, фізичного, психофізіологічного навчання і виховання дітей і підлітків. Методика їх гігієнічної оцінки.	2
Тема 44.	Методи гігієнічної оцінки устаткування та утримання навчально-виховних установ для дітей і підлітків.	2
Змістовий розділ 6. Гігієна харчування.		
Тема 45.	Наукові основи раціонального, превентивного, лікувального, дієтичного та лікувально-профілактичного харчування. Методи оцінки адекватного харчування за меню-розкладкою, забезпечення вітамінами.	2
Тема 46.	Фізіолого-гігієнічне значення нутрієнтів та гігієнічна характеристика харчових продуктів.	2
Тема 47.	Теоретичні аспекти та методика профілактики аліментарних та аліментарно-зумовлених захворювань.	2
Змістовий розділ 7. Гігієна лікувально-профілактичних закладів. Радіаційна гігієна.		
Тема 48.	Гігієнічна оцінка умов перебування хворих та гігієна праці медичних працівників у лікувально-профілактичних та стоматологічних закладах.	2
Змістовий розділ 8. Військова гігієна.		
Змістовий розділ 9. Здоровий спосіб життя, особиста гігієна та психогігієна		
ЗАЛІК		
		Загалом годин
		28
Об'єм дисципліни – 3 кредита		

8. ТЕМАТИЧНИЙ ПЛАН САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ

Назви змістових модулів і тем		Кількість годин у тому числі
		СРС
РОЗДІЛ 1. ЗАГАЛЬНІ ПИТАННЯ ГІГІЄНИ ТА ЕКОЛОГІЇ		
Змістовий розділ 1. Вступ до гігієни та екології. Основи запобіжного та поточного санітарного нагляду.		
Тема 49.	Гігієна як наука, її мета, завдання, зміст, методи гігієнічних досліджень.	2
Тема 50.	Історія виникнення, основні етапи розвитку та сучасний стан гігієни.	2
Змістовий розділ 2. Гігієнічне значення навколишнього середовища та методи його дослідження. Гігієна населених місць та житла. Гігієна повітряного середовища.		
Тема 51.	Гігієнічне значення складових біосфери (атмосфери, гідросфери, літосфери).	2
Тема 52.	Гігієнічне значення клімату, погоди, їх вплив на здоров'я населення.	2

Тема 53.	Гігієна населених місць. Гігієна житла. Мікроклімат, опалення, вентиляція, природне та штучне освітлення, методи їх вимірювання і гігієнічна оцінка.	2
Змістовий розділ 3. Гігієна води та водопостачання, гігієна ґрунту, санітарна очистка населених місць.		
Тема 54.	Гігієна води та водопостачання.	2
Тема 55.	Гігієна ґрунту та очистка населених місць.	2
Змістовий розділ 4. Гігієна праці.		
Тема 56.	Гігієна та фізіологія праці. Методика гігієнічної оцінки важкості і напруженості праці, шкідливостей трудового процесу. Санітарне законодавство в галузі охорони праці.	2
Тема 57.	Гігієнічна характеристика шкідливих факторів виробничого середовища та реакції організму на їх вплив.	2
РОЗДІЛ 2. СПЕЦІАЛЬНІ ПИТАННЯ ГІГІЄНИ ТА ЕКОЛОГІЇ		
Змістовий розділ 5. Гігієна дітей і підлітків.		
Тема 58.	Гігієна дітей і підлітків. Закономірності росту і розвитку дитячого організму. Гігієна трудового, фізичного, психофізіологічного навчання і виховання дітей і підлітків. Методика їх гігієнічної оцінки.	2
Тема 59.	Методи вивчення вікових психофізіологічних особливостей дітей та підлітків. Гігієнічна оцінка навчально-виховного режиму дітей різних вікових груп.	2
Тема 60.	Методика гігієнічного контролю за організацією фізичного виховання та трудового навчання дітей і підлітків. Лікарсько-професійна консультація та медичний професійний відбір підлітків в умовах школи та поліклініки.	2
Змістовий розділ 6. Гігієна харчування.		
Тема 61.	Наукові основи раціонального, превентивного, лікувального, дієтичного та лікувально-профілактичного харчування. Методи оцінки адекватного харчування за меню-розкладкою, забезпечення вітамінами.	2
Тема 62.	Фізіолого-гігієнічне значення нутрієнтів та гігієнічна характеристика харчових продуктів.	2
Змістовий розділ 7. Гігієна лікувально-профілактичних закладів. Радіаційна гігієна.		
Тема 63.	Гігієнічна оцінка розміщення та планування окремих структурних підрозділів лікарні за матеріалами проекту. Особливості планування та облаштування стоматологічних установ.	2
Тема 64.	Гігієнічна оцінка умов перебування хворих та гігієна праці медичних працівників у лікувально-профілактичних та стоматологічних закладах.	2
Тема 65.	Радіаційна гігієна, протирадіаційний захист в медичних закладах та інших об'єктах, де використовуються джерела іонізуючої радіації. Методи і засоби радіаційного контролю. Радіаційне забруднення довкілля. Гігієнічні аспекти аварії на Чорнобильській АЕС. Радіаційна безпека населення в місцях його мешкання	2
Змістовий розділ 8. Військова гігієна.		

Тема 66.	Основи організація санітарно-гігієнічних заходів у Збройних силах України при надзвичайних ситуаціях мирного часу та у воєнний час. Гігієна польового розміщення військ та населення.	2
Тема 67.	Основи організації та проведення санітарного нагляду і медичного контролю за харчуванням особового складу Збройних сил України у польових умовах.	2
Тема 68.	Основи організації та проведення санітарного нагляду і медичного контролю за водопостачанням особового складу Збройних сил України в польових умовах	2
Тема 69.	Гігієна праці особового складу Збройних сил України при ліквідації наслідків надзвичайних станів і на воєнний час	4
Змістовий розділ 9. Здоровий спосіб життя, особиста гігієна та психогігієна		
Тема 70.	Здоровий спосіб життя, особиста гігієна. Фізична культура, основи загартовування. Профілактика алкоголізму, наркоманії, токсикоманії, тютюнопаління.	2
Тема 71.	Гігієна одягу та взуття. Гігієнічна оцінка миючих засобів, тканин та побутового, виробничого і лікарняного одягу.	2
ЗАЛІК		
Загалом годин		48
Об'єм дисципліни – 3 кредита		

9. ВИДИ ТА МЕТОДИ КОНТРОЛЮ

Робоча програма навчальної дисципліни передбачає наступні види та методи контролю:

Види контролю	Складові оцінювання
поточний контроль , який здійснюється у ході: проведення практичних занять, виконання індивідуального завдання; проведення консультацій та відпрацювань.	50%
підсумковий контроль , який здійснюється у ході проведення іспиту (заліку).	50%

Методи діагностики знань (контролю)	фронтальне опитування; наукова доповідь, реферати, усне повідомлення, індивідуальне опитування; робота у групах; ділова гра, розв'язання ситуаційних завдань, кейсів, практичних завдань, ЗАЛІК
--	--

10. ПЕРЕЛІК ПИТАНЬ ДО ЗАЛІКУ

1. Профілактична медицина її значення та зв'язок з лікувальною медициною.
2. Профілактика, її різновиди та роль в діяльності лікаря.
3. Гігієна як наукова дисципліна, її мета, завдання, об'єкти вивчення.
4. Санітарія, як практичне застосування положень гігієни, санітарних норм і правил.
5. Становлення та досягнення емпіричної гігієни у країнах стародавнього сходу, риму.

6. Санітарна культура Київської Русі на емпіричному етапі розвитку гігієни.
7. Становлення науково-експериментальної гігієни, розвиток гігієнічної науки в Україні.
8. Становлення та розвиток кафедри гігієни та екології в Національному медичному університеті.
9. Сонячна радіація та її гігієнічне значення, основні складові елементи сонячної радіації.
10. Спектральний склад сонячної радіації, спектральний склад ультрафіолетової частини сонячної радіації.
11. Основні види біологічної (біогенної) дії УФР та її особливості для кожної області спектрального складу УФР.
12. Основні види біологічної (абіогенної) дії УФР та її особливості для кожної області спектрального складу УФР.
13. Поняття еритемної, фізіологічної, профілактичної дози УФО.
14. Штучні джерела УФР, та їх використання з профілактичною метою.
15. Порушення здоров'я і захворювання, що пов'язані з дефіцитом та надлишком УФР та заходи з їх профілактики.
16. Особливості впливу ультрафіолетового випромінювання на людей похилого віку
17. Особливості використання УФВ для первинної та вторинної профілактики різних захворювань у людей похилого віку
18. Визначення поняття „Погода”, фактори що характеризують погоду та їх гігієнічне значення.
19. Визначення поняття „Погода”, фактори що формують погоду та їх гігієнічне значення.
20. Визначення поняття „Клімат”, кліматоформуючі фактори та їх гігієнічне значення.
21. Визначення поняття „Клімат”, кліматохарактеризуючі фактори та їх гігієнічне значення.
22. Геліометеотропні реакції людини, визначення поняття, специфічні та неспецифічні прояви геліометеотропних реакцій людини.
23. Заходи з профілактики геліометеотропних реакцій.
24. Дайте визначення поняття „Акліматизація”, фази акліматизації, чинники, що впливають на процес акліматизації.
25. Охарактеризуйте основні термобаричні утворення, їх вплив на здоров'я населення.
26. Вплив метеорологічних умов на динаміку забруднення атмосферного повітря.
27. Використання кліматичних факторів з оздоровчою та профілактичною метою.
28. Вимоги до територій та місцевості, що застосовується для кліматотерапії.
29. Особливості впливу різних типів погоди на здоров'я людей похилого віку
30. Особливості впливу різних типів клімату на здоров'я людей похилого віку
31. Прояви геліометеотропних реакцій у людей похилого віку та їх профілактика
32. Особливості перебігу фаз акліматизації у людей похилого віку
33. Фізична природа та гігієнічне значення природного освітлення.
34. Види джерел штучного освітлення, їх порівняльна характеристика (переваги, недоліки).
35. Порівняльна характеристика ламп розжарювання та люмінесцентних ламп.
36. Гігієнічне значення води.
37. Фізіологічні функції води в організмі людини.
38. Епідеміологічне значення води.
39. Роль води у виникненні та розповсюдженні інфекційних хвороб серед населення.
40. Гігієнічна характеристика систем водопостачання населених місць.
41. Методи очистки води та їх гігієнічна характеристика.
42. Методи знезараження води та їх гігієнічна характеристика.
43. Органолептичні показники якості води та їх гігієнічна характеристика.

44. Показники якості води за хімічним складом (хімічні речовини природного походження) їх гігієнічне значення.
45. Показники якості води за хімічним складом (хімічні речовини антропогенного походження) їх гігієнічне значення.
46. Показники, що характеризують епідемічну безпечність води (санітарно-мікробіологічні та санітарно-хімічні показники) їх гігієнічне значення.
47. Особливості виникнення та ознаки водних епідемій (наведіть приклади водних епідемій).
48. Ендемічне значення води. Роль води у виникненні геохімічних ендемій (наведіть приклади ендемічних хвороб).
49. Токсикологічне значення води (наведіть приклади хвороб).
50. Порівняльна характеристика природних джерел водопостачання.
51. Джерела забруднення поверхневих джерел водопостачання, їх характеристика.
52. Самоочищення води відкритих водойм, його сутність та гігієнічне значення.
53. Гігієнічне значення санітарно-топографічного обстеження джерел водопостачання.
54. Гігієнічне значення санітарно-технічного обстеження джерел водопостачання.
55. Гігієнічне, епідемічне і ендемічне значення ґрунту.
56. Основні фізичні властивості ґрунту та їх гігієнічне значення.
57. Основні біотичні та абіотичні складові ґрунту, їх гігієнічна характеристика.
58. Ґрунт як фактор передачі збудників інфекційних захворювань.
59. Джерела забруднення ґрунту, їх класифікація і гігієнічна характеристика.
60. Процеси самоочищення ґрунту від органічних речовин (зобразити схематично).
61. Системи видалення відходів, їх гігієнічна характеристика.
62. Санітарне очищення населених місць, забезпечення збирання та вивезення твердих побутових відходів.
63. Санітарне очищення населених місць. Методи знешкодження твердих побутових відходів.
64. Основні джерела забруднення атмосферного повітря, повітря житлових та громадських приміщень.
65. Основні забруднювачі повітря житлових (громадських) приміщень, основні індикаторні показники ступеня забруднення приміщень.
66. Вплив різних концентрацій діоксиду вуглецю на організм людини, ГДК CO₂ для побутових, громадських та виробничих приміщень.
67. Гігієнічне значення вентиляції житлових та громадських будинків, показники ефективності вентиляції.
68. Визначення поняття „мікроклімат”, його гігієнічне значення.
69. Гігієнічне значення вологості повітря, показники вологості повітря, методи вимірювання.
70. Гігієнічне значення температури оточуючих предметів (радіаційна температура, інфрачервоне випромінювання), методи вимірювання.
71. Гігієнічне значення руху повітря закритих приміщень, методи вимірювання.
72. Принципи гігієнічного нормування параметрів мікроклімату в приміщеннях житлових і громадських будівель.
73. Вплив гострої дії нагрівного мікроклімату на організм людини, шляхи запобігання його впливу.
74. Вплив хронічної дії нагрівного мікроклімату на організм людини, шляхи запобігання його впливу.
75. Вплив гострої дії охолоджуючого мікроклімату на організм людини, шляхи запобігання його впливу.
76. Вплив хронічної дії охолоджуючого мікроклімату на організм людини, шляхи запобігання його впливу.
77. Назвіть клініко-фізіологічні показники стану організму, що вивчаються при дослідженні комплексного впливу мікроклімату на організм людини.
78. Особливості впливу нагрівного мікроклімату на людей похилого віку, їх прояви та профілактика.
79. Особливості впливу охолоджуючого мікроклімату на людей похилого віку, їх прояви та профілактика.

80. Попередні та періодичні медичних огляди їх гігієнічне значення та основні завдання.
81. Специфічна та неспецифічна дія шуму на організм людини, шумова хвороба.
82. Заходи по зниженню несприятливої дії шуму на організм людини.
83. Основи та принципи гігієнічного нормування шуму.
84. Біологічна дія вібрації, вібраційна хвороба.
85. Основи та принципи гігієнічного нормування вібрації.
86. Види праці, їх фізіолого-гігієнічна характеристика.
87. Втома, пояснення та наукові обґрунтування їх розвитку.
88. Профілактика втоми при фізичній та розумовій праці.
89. Сучасні принципи і критерії гігієнічної оцінки праці та її класифікації за ступенем важкості.
90. Сучасні принципи і критерії гігієнічної оцінки праці та її класифікації за ступенем напруженості.
91. Джерела та гігієнічне значення запиленості повітря виробничих приміщень.
92. Властивості пилу, від яких залежить ступінь шкідливості його впливу на організм.
93. Пневмоконіози, їх види, патогенез та профілактика.
94. Вплив несприятливих чинників виробничого середовища на темп старіння працівника
95. Фізіолого-гігієнічні особливості праці літньої людини. Показники важкості та напруженості праці літніх людей і їх зміни під час трудової діяльності.
96. Засади працевлаштування осіб передпенсійного і пенсійного віку. Структура вікових груп літніх людей.
97. Організація праці літніх людей. Реабілітаційні заходи у передпенсійному та пенсійному віці для відновлення працездатності та збереження здоров'я.

ПЕРЕЛІК ПИТАНЬ ДЛЯ ПЕРЕВІРКИ ПРАКТИЧНОЇ ПІДГОТОВКИ СТУДЕНТІВ

„Загальні питання гігієни та екології”

1. Визначення та гігієнічна оцінка температури повітря.
2. Визначення та гігієнічна оцінка швидкості руху повітря.
3. Визначення та оцінка відносної вологості повітря закритих приміщень.
4. Визначення та оцінка швидкості руху повітря за допомогою кататермометра, крильчатого та чашкового анемометрів.
5. Визначення та оцінка радіаційної температури.
6. Визначення та оцінка мікроклімату закритих приміщень.
7. Гігієнічна оцінка комплексного впливу мікроклімату та теплообмін людини об'єктивними та суб'єктивними методами (кататермометрія еквівалентно-ефективні, результуючі температури).
8. Побудова та гігієнічна оцінка "рози вітрів".
9. Визначення інтенсивності УФР.
10. Розрахунок профілактичної та фізіологічної УФ опромінення.
11. Визначення мікробного забруднення повітря аспіраційним методом (з використанням приладу Ю.Кротова), оцінка ефективності санації повітря.

12. Визначення та оцінка рівня штучного освітлення приміщення за допомогою люксметра.
13. Визначення та оцінка яскравості поверхонь.
14. Визначення та оцінка світлового коефіцієнту приміщення.
15. Визначення та оцінка КПО приміщення.
16. Вимірювання та гігієнічна оцінка рівнів шуму в приміщеннях різного призначення.
17. Визначення та гігієнічна оцінка діоксиду вуглецю в атмосферному повітрі та повітрі приміщень
18. Визначення необхідного та фактичного об'єму, кратності вентиляції.
19. Визначення та гігієнічна оцінка хімічних забруднювачів повітря за допомогою універсального газоаналізатора УГ-2.
20. Визначення запиленості повітря та гігієнічна оцінка результатів вимірювання запиленості атмосферного повітря та повітря приміщень різного призначення.
21. Гігієнічна оцінка питної води за даними лабораторного аналізу.
22. Гігієнічна оцінка ґрунту за результатами фізико-хімічного аналізу ґрунту.

11. Зразки питань тестового контролю з дисципліни

1. У раціоні дітей шкільного віку відзначається дефіцит бета-каротину. За рахунок яких продуктів в основному необхідно забезпечити потребу у цьому нутрієнті?

- A. Молоко, молочні продукти.
- B. Рослинна олія.
- C. Морква, томати.
- D. М'ясо, ковбаси.
- E. Картопля, капуста.

2. Для оцінки експозиції хімічної сполуки при оцінці ризику найбільш ефективним є такий метод:

- A. Особистий моніторинг.
- B. Використання біомаркерів.
- C. Використання адекватних моделей.
- D. Опитування
- E. Моніторинг навколишнього середовища.

3. В основі концепції розрахункових біологічних ритмів є положення про те, що починаючи з моменту народження, в організмі людини незалежно один від одного відбуваються різні за змістом та з різними періодами цикли змін функціонального стану організму: фізичний цикл, емоційний цикл та інтелектуальний цикл. Період фізичного циклу складає:

- A. 23 дні.
- B. 26 днів.
- C. 35 днів.
- D. 28 днів.
- E. 15 днів.

4. Учні школи-інтернату скаржаться на виділення крові при чищенні зубів, погіршення зору у вечірній період, появу синців при незначних травмах. Недостатність яких нутрієнтів можливо припустити у цьому випадку?

- A. Селен, мідь, цинк
- B. Аскорбінова кислота та ретинол
- C. Токоферол і кальціферол
- D. Рибофлавін та піридоксин
- E. Кальцій і фосфор

5. Хворий 45-ти років, тракторист, доставлений в клініку попутним транспортом. Відомо, що 3 години тому працював на складі з отрутохімікатами. Загальний стан хворого важкий. Відмічається різке звуження зіниць, тремор, судоми м'язів всього тіла, розлад функції сфінктера. У крові відмічається зниження активності холінестерази на 40%. Який діагноз найбільш імовірний?

- A. Гостре отруєння арсеновмісними сполуками
- B. Гостре отруєння фосфорорганічними сполуками
- C. Гостре отруєння нітрофенольними сполуками
- D. Гостре отруєння ртутьорганічними сполуками
- E. Гостре отруєння хлорорганічними сполуками

12. ОЦІНЮВАННЯ ПОТОЧНОЇ, САМОСТІЙНОЇ ТА ІНДИВІДУАЛЬНОЇ РОБОТИ СТУДЕНТІВ З ПІДСУМКОВИМ КОНТРОЛЕМ У ФОРМІ ЕКЗАМЕНУ/ ЗАЛІКУ

<i>Денна форма навчання</i>			
<i>Поточний контроль</i>			
Види роботи	Планові терміни виконання	Форми контролю та звітності	Максимальний відсоток оцінювання
Систематичність і активність роботи на семінарських (практичних) заняттях			
1.1. Підготовка до практичних занять	Відповідно до робочої програми та розкладу занять	Перевірка обсягу та якості засвоєного матеріалу під час практичних занять	25
Виконання завдань для самостійного опрацювання			
1.2. Підготовка програмного матеріалу (тем, питань), що виносяться на самостійне вивчення	-/-	Розгляд відповідного матеріалу під час аудиторних занять або ІКР ¹ , перевірка конспектів навчальних текстів тощо	10

¹ Індивідуально-консультативна робота викладача зі студентами

Виконання індивідуальних завдань (науково-дослідна робота студента)			
1.3. Підготовка реферату (есе) за заданою тематикою	Відповідно до розкладу занять і графіку ІКР	Обговорення (захист) матеріалів реферату (есе)	10
1.4. Інші види індивідуальних завдань, в т.ч. підготовка наукових публікацій, участь у роботі круглих столів, конференцій тощо.	-//-	Обговорення результатів проведеної роботи під час аудиторних занять або ІКР, наукових конференцій та круглих столів.	5
Разом балів за поточний контроль			50
Підсумковий контроль екзамен / залік			50
Всього балів			100

Заочна форма навчання			
Поточний контроль			
Види самостійної роботи	Планові терміни виконання	Форми контролю та звітності	Максимальний відсоток оцінювання
Систематичність і активність роботи під час аудиторних занять			
1.1. Підготовка до аудиторних занять	Відповідно до розкладу	Перевірка обсягу та якості засвоєного матеріалу під час аудиторних занять	15
За виконання контрольних робіт (завдань)			
1.2. Підготовка контрольних робіт	-//-	Перевірка контрольних робіт (завдань)	15
Виконання завдань для самостійного опрацювання			
1.3. Підготовка програмного матеріалу (тем, питань), що виноситься на самостійне вивчення	-//-	Розгляд відповідного матеріалу під час аудиторних занять або ІКР ² , перевірка конспектів навчальних текстів тощо	10
Виконання індивідуальних завдань (науково-дослідна робота студента)			
2.1. Підготовка реферату (есе) за заданою тематикою	Відповідно до графіку ІКР	Обговорення (захист) матеріалів реферату (есе) під час ІКР	5
2.3. Інші види індивідуальних завдань, в т.ч. підготовка наукових публікацій, участь у роботі круглих столів, конференцій тощо.	-//-	Обговорення результатів проведеної роботи під час ІКР, наукових конференцій та круглих столів.	5

² Індивідуально-консультативна робота викладача зі студентами

Разом балів за поточний контроль	50
Підсумковий контроль екзамен / залік	50
Всього балів підсумкової оцінки	100

13. КРИТЕРІЇ ПІДСУМКОВОЇ ОЦІНКИ ЗНАНЬ СТУДЕНТІВ

Рівень знань оцінюється:

- «відмінно» / «зараховано» А - від 90 до 100 балів. Студент виявляє особливі творчі здібності, вміє самостійно знаходити та опрацювати необхідну інформацію, демонструє знання матеріалу, проводить узагальнення і висновки. Був присутній на лекціях та семінарських заняттях, під час яких давав вичерпні, обґрунтовані, теоретично і практично правильні відповіді, має конспект з виконаними завданнями до самостійної роботи, презентував реферат (есе) за заданою тематикою, проявляє активність і творчість у науково-дослідній роботі;

- «добре» / «зараховано» В - від 82 до 89 балів. Студент володіє знаннями матеріалу, але допускає незначні помилки у формуванні термінів, категорій, проте за допомогою викладача швидко орієнтується і знаходить правильні відповіді. Був присутній на лекціях та семінарських заняттях, має конспект з виконаними завданнями до самостійної роботи, презентував реферат (есе) за заданою тематикою, проявляє активність і творчість у науково-дослідній роботі;

- «добре» / «зараховано» С - від 74 до 81 балів. Студент відтворює значну частину теоретичного матеріалу, виявляє знання і розуміння основних положень, з допомогою викладача може аналізувати навчальний матеріал, але дає недостатньо обґрунтовані, невичерпні відповіді, допускає помилки. При цьому враховується наявність конспекту з виконаними завданнями до самостійної роботи, реферату та активність у науково-дослідній роботі;

- «задовільно» / «зараховано» D - від 64 до 73 балів. Студент був присутній не на всіх лекціях та семінарських заняттях, володіє навчальним матеріалом на середньому рівні, допускає помилки, серед яких є значна кількість суттєвих. При цьому враховується наявність конспекту з виконаними завданнями до самостійної роботи, рефератів (есе);

- «задовільно» / «зараховано» E - від 60 до 63 балів. Студент був присутній не на всіх лекціях та семінарських заняттях, володіє навчальним матеріалом на рівні, вищому за початковий, значну частину його відтворює на репродуктивному рівні, на всі запитання дає необґрунтовані, невичерпні відповіді, допускає помилки, має неповний конспект з завданнями до самостійної роботи.

- «незадовільно з можливістю повторного складання» / «не зараховано» FX – від 35 до 59 балів. Студент володіє матеріалом на рівні окремих фрагментів, що становлять незначну частину навчального матеріалу.

- «незадовільно з обов'язковим повторним вивченням дисципліни» / «не зараховано» F – від 0 до 34 балів. Студент не володіє навчальним матеріалом.

Таблиця відповідності результатів контролю знань за різними шкалами

100-бальною шкалою	Шкала за ECTS	За національною шкалою	
		екзамен	залік
90-100 (10-12)	A	Відмінно	зараховано
82-89 (8-9)	B	Добре	
74-81(6-7)	C		
64-73 (5)	D	Задовільно	

60-63 (4)	E		
35-59 (3)	Fx	незадовільно	не зараховано
1-34 (2)	F		

14. РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

Основна література

- 1) Основи екології: Підручник для студ. вищих навч. закладів /В.Г. Бардов, В.І.Федоренко, Е.М Білецька та ін. - Вінниця: Нова Книга, 2020. - 424 с.
- 2) Військова гігієна : навчальний посібник / авт. кол.: М. Г. Щербань, Е. М. Хорошун, В. А. Капустник, В. В. М'ясоєдов, В. О. Коробчанський, М. П. Воронцов, Ю. К. Резуненко, О. Г. Мельник, Ю. О. Олійник. – Харків : ХНМУ, 2022. – 218 с.
- 3) В. В. Бабієнко, А. В. Мокієнко, О. А. Грузевський, Є. В. Опря. Гігієна закладів охорони здоров'я : навчальний посібник / В. В. Бабієнко, А. В. Мокієнко, О. А. Грузевський, Є. В. Опря – Одеса: Прес-кур'єр, 2022, с. 444 ISBN
- 4) В. В. Бабієнко, А. В. Мокієнко, Р. Г. Процюк, Є. В. Опря Гігієна санаторно-курортних, оздоровчих закладів та рекреаційних зон : учбовий посібник / В. В. Бабієнко, А. В. Мокієнко, Р. Г. Процюк, Є. В. Опря – Одеса : Прес- кур'єр, 2022, с. 348 ISBN 978-617-7797-41-7
- 5) В. В. Бабієнко, А. В. Мокієнко Б125 Гігієна води та водопостачання населених місць : навчальний посібник /Бабієнко В. В., Мокієнко А. В. – Одеса : Прес-кур'єр, 2021, 300 с.
- 6) Герасимов О. І. и др. Методи організації радіаційної безпеки: навчальний посібник. – 2022.
- 7) Основи фізіології та гігієни харчування: Навчальний посібник: посібник [Електронний ресурс] / [упоряд. О.В. Онопрієнко, О.М. Онопрієнко]; М-во освіти і науки України, Черкас. держ. технол. ун-т. – Черкаси : ЧДТУ, 2021. – 138 с. – Назва з титульного екрана. Навчальний посібник. – Черкаси, 2021. -с.
Доступ: <https://er.chdtu.edu.ua/bitstream/ChSTU/3530/1/%d0%9f%d0%be%d1%81%d1%96%d0%b1%d0%bd%d0%b8%d0%ba-%d0%9e%d1%81%d0%bd%d0%be%d0%b2%d0%b8%20%d1%84%d1%96%d0%b7%d1%96%d0%be%d0%bb%d0%be%d0%b3%d1%96%d1%97%20%d1%82%d0%b0%20%d0%b3%d1%96%d0%b3%d1%96%d1%94%d0%bd%d0%b8%20%d1%85%d0%b0%d1%80%d1%87%d1%83%d0%b2%d0%b0%d0%bd%d0%bd%d1%8f%202021.pdf>
- 8) Гігієна у фізичній реабілітації: Навчальний посібник для проведення практичних та самостійних робіт для студентів Спеціальності: 227 – Фізична терапія, ерготерапія вищих навчальних закладів / Є. О. Неведомська. – К. : Київськ. ун-т імені Бориса Грінченка, 2021. – 47 с.
- 9) Коцур Н. І., Товкун Л. П. Шкільна гігієна: навчальний посібник. Переяслав (Київ. обл.) : Домбровська Я. М., 2020. 408 с.
- 10) Гігієна та охорона праці медичних працівників. Навчальний посібник /За ред. В.Ф.Москаленка, О.П.Яворовського. - К.: «Медицина», 2009. - 176 с.
- 11) Гігієна праці: Підручник /Ю.І.Кундієв, О.П.Яворовський, А.М. Шевченко та ін.; за ред. акад. НАН України, НАМН України, проф. Ю.І. Кундієва, чл-кор. НАМН України проф. О.П.Яворовського. - К.: ВСВ “Медицина”, 2011. - 904с.

Допоміжна література

1. Гігієна та екологія: Підручник /За редакцією В.Г. Бардова. - Вінниця: Нова Книга, 2006. - 720 с.

2. Гігієна та екологія. Підручник для студентів вищих медичних навчальних закладів /За редакцією В.Г.Бардова /Англійською мовою. - Вінниця: Нова Книга, 2009. - 688 с.
3. Загальна гігієна: пропедевтика гігієни: Підручник /Є.Г. Гончарук, Ю.І. Кундієв, В.Г. Бардов та ін.; За ред. Є.Г.Гончарука. - К.: Вища шк., 1995. - 552 с.
4. Профілактична медицина. Загальна гігієна з основами екології. І.І. Даценко, Р.Д. Габович. Підручник, 2 видання. - Київ: «Здоров'я», 2004. - 792 с.
5. Комунальна гігієна. За ред. Гончарука Є.Г. Підручник. Київ, «Здоров'я», 2003. - 728 с.
6. Гігієна харчування з основами нутриціології: Підручник; у 2 кн. - Кн.: /За ред. проф. В.І. Ципріяна. К.: Медицина, 2007. - 544 с.
7. Пашко К.О. Військова гігієна з гігієною при надзвичайних ситуаціях. -Тернопіль; Укрмедкнига, 2005. - 312 с.
8. Бадюк М.І., Левченко Ф.М., Токарчук В.П., Солярик В.В. та ін. Організація медичного забезпечення військ: Підруч. [для студ. вищ. мед. закл. освіти України III-IV рівнів акредитації] /За ред. професора Паська В.В. - К.: “МП Леся”, 2005. - 425 с.
9. Гігієна праці (методи досліджень та санітарно-епідеміологічний нагляд). /За ред. А.М.Шевченка, О.П.Яворовського. - Вінниця: НОВА КНИГА, 2005.- 528с.
10. Радіаційна гігієна: підручник для лікарів-інтернів та лікарів слухачів /[Мурашко В.О., Мечев Д.С., Бардов В.Г. та ін.]. - Вінниця: Нова Книга, 2013. - 376 с.

Інформаційні ресурси в інтернеті

- 1) Центр тестування – база ліцензійних тестових завдань «Крок» - 2 <http://testcentr.org.ua/>
- 2) Міністерство охорони здоров'я України: <https://moz.gov.ua/>
- 3) Державний Експертний Центр МОЗ України: <https://www.dec.gov.ua/>
- 4) Всесвітня організація охорони здоров'я: http://www.who.int/nutrition/topics/infantfeeding_recommendation/en/index.html
- 5) Рада національної безпеки і оборони України <https://www.rnbo.gov.ua/>